

Л. О. СИМОНЕНКО
НОВЕ В СПОРТИВНОМУ СЛОВНИКУ

Сучасні види фізичної культури і спорту виникли в Росії ще в першій половині XIX ст. Проте свого розквіту і вдосконалення вони набули лише в радянський час. У Радянському Союзі фізична культура і спорт давно стали загальнонародною, загальнодержавною справою. У нашій країні культивується понад 60 видів спорту, велика кількість національних фізкультурних вправ та ігор. Їх обслуговує близько 25 тисяч термінів, які побутують в усному та писемному мовленні (зазначимо, що до «Російсько-українського спортивного словника» ввійшло лише 7 тисяч найменувань). Чемпіонати світу, Європи, Олімпійські ігри зміцнюють дружні контакти між народами, сприяють взаємозбагаченню не тільки окремими видами спорту різних народів, а й обміну та створенню інтернаціональної термінологіки. Відомо, що словниковий склад нашої мови постійно збагачується. З дня виходу I тому «Словника української мови» (в 11-ти томах) лексична картотека поповнилася тисячами нових слів, не зафіксованих раніше загальномовними словниками. Це переважно термінологічна лексика, яка швидко проникає на сторінки художньої літератури, преси. До неї входить і спортивна лексика, що з року в рік поповнюється. Оскільки в процесі взаємодії і взаємозбагачення мов соціалістичних націй спостерігається тенденція до створення спільного термінофонду, то цілком природно, що і в спортивній лексиці утворюються спільні назви деяких видів спорту, спортсменів тощо або кальковані назви, хоч трапляються й питомі утворення. Вони поширились у мові разом з культивацією нових видів спорту в країні. Їх умовно можна поділити на такі лексико-семантичні групи: 1) назви видів спорту: *бадмінтон, біатлон, бобслей, дзю-до, дельтапланеризм, карате, мотобол*; 2) назви спортсменів: *бадмінтоніст, байдарочник, бобслеїст, весляр, веслувальник, дельтапланерист, дзюдоїст* та ін.; 3) назви спортивних знарядь та приладів: *батут, волан, дельтаплан*; 4) назви змагань: *марафон, регата*; 5) назви, що вказують на процеси дії, пов'язані з певним видом змагання: *веслування*; 6) назви гравців, пов'язані з дією та місцем розташування спортсменів під час змагань та їхніх прізвищ у турнірній таблиці: *інсайд, форвард, дриблінг, аутсайдер*. Хоч і ці слова міцно ввійшли в усне мовлення, мову художньої літератури, преси, радіо і телебачення, не всі вони знайшли відображення в Словнику української мови. Спинимось на характеристиці деяких з них, що ввійшла до нього. Всім відома захоплююча спортивна гра *бадмінтон*. «Любителів *бадмінтону* ви зустрінете у піонерському таборі, будинку відпочинку, на шкільному і фабричному подвір'ї. Цей вид спорту здобув у нас широку популярність» («Рад. Україна»). Проте мало хто знає, що ця гра зародилась у давні часи в Малайї і тільки згодом поширилась у інші країни. Зокрема, в Європі гра в *бадмінтон* уперше була продемонстрована в 1872 році в англійському місті Бадмінтоні (звідси гра й дістала свою назву) приїжджими з Індії англійцями. У Радянському Союзі бадмінтон набув поширення після, 1954 року. Не меншою популярністю користується зимовий вид спорту *біатлон* — зимове двоборство: «Як відомо, до *біатлону* входить швидкісний біг на лижах і стрільба» («Рад. Україна»). Назва утворилася з латинського префікса **бі-**, який у складних словах означає подвоєння, та грецького слова *αἰολοῦ* — змагання, боротьба.

В останнє десятиліття дедалі більшого поширення в СРСР набуває *дзю-до* — японська система самозахисту без використання зброї, що перетворилась у вид спортивної боротьби, який допускає застосування больових прийомів. «Мета боротьби *дзю-до* — ефективно кинути противника або виконати больовий прийом на противагу самбо тільки на руках. Дзю-до дозволяє навіть душили суперника» («Знання та праця»); «Популярність *дзю-до* в нашій країні дедалі зростає. У Тбілісі, Києві, Москві, Челябінську, Майкопі, Горі досвідчені тренери виховали борців світового класу» («Веч. Київ»).

Новим видом спорту є *дельтапланеризм*. Назва утворилася від іменника *дельтаплан* за допомогою суф. **-изм**. Вона не зафіксована ще жодним словником, навіть новою «Большой советской энциклопедией». *Дельтапланеризм* — теорія й практика керування дельтапланами; мистецтво літання на дельтапланах. «*Дельтапланеризм* — один з

наймолодших видів спорту. У березні 1975 року поблизу австралійського міста Кеоссен на горі Унтерберг відбувся перший неофіційний чемпіонат світу з балансірного планерування («Наука і суспільство»); «Портативність літального апарата [дельтаплан], його відносно невисока вартість сприяли значному поширенню *дельтапланеризму* в усьому світі» («Знання та праця»).

Деякі види спорту хоч і не набули поширення в нашій країні, проте їх назви відомі в українській мові. Вони часто зустрічаються на сторінках періодичної преси, їх можна почути по радіо чи по телебаченню. Це такі види спорту, як *бобслей*, *карате*, *джіу-джитсу* та ін.

Бобслей — швидкісне, ковзання з снігових і льодових гір на багатомісних санях особливої конструкції, що мають стернове керування і гальмо. «Крістер Гартнборг має намір виступати відразу на двох олімпіадах: узимку — в *бобслеї*, улітку — в спринті» («Спорт. газ.»). Варто відзначити, що термін *бобслей* не новий у нашій мові. Він з'явився ще на початку ХХ ст., коли в Москві стали культивувати санний спорт. Потім це слово тимчасово випало з спортивного лексику, а тепер знову відродилось.

Карате (в перекладі з японської мови означає буквально «голими руками») — вид, система самозахисту без зброї, що ґрунтується на ударах ребром долоні, кулаком, ліктем або ногою по найуразливіших місцях тіла людини. «Існують різні системи самооборони проти озброєного противника. В нашій країні це бойове самбо, а рубежем популярні *карате*, *савате*, *джіу-джитсу*» («Наука і суспільство»). Коріння *карате* сягає в глибину віків, виникло воно в країнах сходу. Характеру ж спортивної боротьби набуло лише у ХХ ст. Перший чемпіонат світу з *карате* був проведений у 1970 р. У Радянському Союзі цей вид спорту не культивується, але завдяки зростаючим інтересам прихильників спорту до міжнародної спортивної арени термін *карате* відомий і поширений у мовах народів СРСР.

Із поширенням нових видів спорту виникає потреба у найменуванні спортсменів, які ними займаються, спортивних знарядь, змагань тощо. Ці назви створюються, або ж за допомогою власне національних мовних засобів, або ж шляхом запозичення. Напр.: *батут* (походить від італійського *battuta*, що в перекладі означає «удар») — гімнастичний прилад для тренувань і змагань з стрибків; туго натягнута капронова або металева сітка, яка використовується і в циркових виступах. «Високі стрибки, піруети, каскади сальто можна було спостерігати в спортзалі тресту..., коли 40 найкращих авангардівців.. виборювали звання чемпіонів.. із стрибків на *батуті*» («Веч. Київ»); *волан* (від французького *volant* — «той, що літає») — м'ячик з оперенням або пробка, утикана пір'ям, для гри в бадмінтон. «Успішне виступивши в столиці Азербайджану в особистому заліку першості країни з бадмінтону, українські майстри *волана* зберегли звання найсильніших у командному чемпіонаті» («Рад. Україна»); *дельтаплан* — безмоторний літальний апарат, який зовнішнім виглядом нагадує грецьку літеру «дельта», звідки й пішла його назва «Новому літальному апарату нема ще й десяти років. Лише на початку 70-х років з'явилися повідомлення про перші польоти на *дельтапланах* у різних країнах» («Веч. Київ»). «*Дельтаплан...* в розібраному вигляді — пакунок, може трохи більший, ніж лижі в чохлі. Його можна перевозити в автобусі, метро, купе вагона» («Знання та праця»).

Назви спортсменів виникають здебільшого за допомогою власне українських мовних засобів. Значною продуктивністю при утворенні цих найменувань відзначається суф. **-іст** (**-ист**), який легко приєднується до іменників усіх трьох родів як власне українських, так і запозичених, а також указує на відношення спортсмена до того чи іншого виду спорту. Напр.: *бадмінтоніст* — гравець у бадмінтон. «Золоті медалі *бадмінтоністи* розіграють у Москві» («Веч. Київ»); *біатлоніст* — спортсмен, який займається біатлоном. «На трасах польського курорту Закопане стартує єдиний в цьому сезоні світовий чемпіонат лижників. Найсильніші *біатлоністи* 15 країн розіграють призові медалі в особистій гонці на 20 кілометрів» («Рад. Україна»); *дельтапланерист* — спортсмен, який займається дельтапланеризмом; пілот дельтаплану. «В Карпатах (в 1974 р.) відбувся перший всесоюзний збір *дельтапланеристів*» («Знання та праця»). До цього розряду можна віднести також терміни *бейсболіст*, *бобслеїст*, *дзюдоїст* та ін. У процесі утворення нових назв спортсменів

інколи виникають синонімічні пари на позначення того самого поняття. Напр.: *каратék* і *каратіст*. «Показові зустрічі *каратеків* [у Японії] — спеціалістів карате — справили велике враження на присутніх, і вже через кілька місяців воно стало офіційним видом спорту, замінивши дзю-до в поліції та армії» («Наука і суспільство»); «Сила удару тренуваного *каратиста* досягає 1,5 т ногою і 800—900 кг рукою» («Наука і суспільство»). Останній термін є нормативним, оскільки він утворений за традиційною моделлю творення найменувань спортсменів. Досить продуктивними для утворення цієї лексико-семантичної категорії є також суф. **-ник, -к(а)**. За допомогою першого утворюються назви спортсменів чоловічого роду: *веслувальник, байдарочник*. Назви жінок-спортсменок утворюються здебільшого за допомогою суф. **-к(а)** від іменників чоловічого роду: *бадмінтоніст — бадмінтоністка, бейсболіст — бейсболістка, весляр — веслярка* та ін. Трапляються поодинокі найменування з суф. **-ниця** — *веслувальниця*.

З наведених прикладів видно, що переважна більшість нових спортивних термінів на позначення видів спорту, спортивних знарядь тощо є словами іншомовного походження — інтернаціоналізмами, а назви спортсменів здебільшого утворились від іншомовних основ за словотворчими моделями, властивими сучасній українській мові.